

Η ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΤΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΕΘΙΜΑ

Ιὰ νὰ μελετήσωμεν καὶ κατανοήσωμεν τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα τῶν Βυζαντινῶν, ἀναγκαῖον βεβαίως εἶναι νὰ μάθωμεν τί περὶ αὐτῶν λέγουσι τὰ κείμενα ἢ τί διδάσκουσιν αἱ εἰκόνες· ἂν ὅμως μόνον μέχρις αὐτοῦ τοῦ σημείου περιορισθῶμεν, ἀσφαλῶς θὰ μείνη εἰς ἡμᾶς ἄγνωστον μέγα μέρος τοῦ μεσαιωνικοῦ μας βίου, διότι οἱ Βυζαντινοὶ δὲν ἐφρόντισαν νὰ μᾶς παραδώσωσι λεπτομερεῖς καὶ συστηματικὰς πληροφορίας περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν συγχρόνων των.

Τὴν ἔλλειψιν ταύτην δύναται θαυμασίως ν' ἀναπληρώσῃ ἡ μελέτη τῆς δημώδους ἡμῶν γλώσσης, ἐν ᾗ σφύζονται λέξεις καὶ φράσεις δυνάμεναι νὰ μᾶς βοηθήσωσιν εἰς ἀναπαράστασιν τμημάτων ὁλοκλήρων τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν ἢ ἑλλιπῶς μέχρι τοῦδε γνωστῶν ἢ καὶ ἐντελῶς ἀγνώστων. Ἡ φράσις λ. χ. τύφλες καὶ μοῦτζες νά χης μᾶς ἀναπαριστᾷ ἐν τμῆμα τῆς μεσαιωνικῆς διαπομπεύσεως, καθ' ἣν ὁ διαπομπευόμενος οὐχὶ μόνον ἠλείφετο μὲ αἰθάλην τὸ πρόσωπον (εἶχε μοῦτζες), ἀλλ' ἐνίοτε καὶ ἐτυφλοῦτο (εἶχε τύφλες), ὁ δὲ στίχος πιάνει καὶ γράφει μιά γραφή σὲ τρεῖς μεριές καημένη μᾶς διδάσκει περὶ ἐκλιπόντος σχεδὸν ἐθίμου, καθ' ὃ ὁ ἀναγγέλλων θλιβεράν εἶδῃσιν ἢ ἀπειλῶν ἐγράφεν ἐπιστολήν, ἣν καὶ ἔκαιεν εἰς τρία σημεῖα.

Καὶ διὰ νὰ ὁμιλήσωμεν καὶ περὶ τῆς ἄνευ λέξεων γλώσ-

σης, τῶν σχημάτων τουτέστι, τί ἄλλο δηλοῖ τὸ διὰ τοῦ γρόνθου τῆς δεξιᾶς ἐπανελημμένον κτύπημα εἰς τὸ κοῖλον τῆς ἀριστερᾶς ἢ τὸ ἐπανελημμένον κτύπημα τοῦ ἰγδίου πρὸ τῆς οἰκίας τῆς ἀντιπάλου, ὡς συνειθίζετο μέχρις ἐσχάτων κατὰ τὰς γυναικείας ἔριδας;

Ἄλλ' ἔλθωμεν εἰς ὠρισμένα παραδείγματα.

*

Κατὰ τοὺς Χριστιανικοὺς καὶ Βυζαντινοὺς χρόνους δεῖγμα ἀρχῆς καὶ ἀξιώματος ἐθεωρεῖτο τὸ φέρειν εἰδικὴν ζώνην· συχνὰ μάλιστα μνημονεύεται ἡ τοῦ ἀξιώματος ζώνη ὑπὸ τῶν συγγραφέων, παρ' οἷς συνηθέσταται καὶ αἱ φράσεις οἱ μετὰ ζώνης ἢ οἱ ὑπὸ ζώνην, οἱ τυχόντες ζώνης, ἦτοι οἱ ἄρχοντες, ὡς καὶ αἱ, οἱ περιζωσάμενοι ἢ διεζωσμένοι ἢ ἀνεζωσμένοι τὸ τάδε ἀξίωμα. Οἱ τὴν τοιαύτην ζώνην φέροντες ἄρχοντες ἐκαλοῦντο ζωστοί, ἐγίνετο δὲ πολλάκις καὶ ὠρισμένη τελετὴ κατὰ τὴν ἀνάληψιν τῆς ζώνης ταύτης, ἐξ ἧς εὐχερῶς ἠδύνατό τις νὰ διακρίνη ποῖον ἀξίωμα εἶχεν ὁ ταύτην φέρων (πβ. ὁ τὴν τοῦ πρωτοσεβαστοῦ ζώνην φέρων, ἔζωσαν αὐτὸν στρατηλάτην, ἔζωσθη κόμης δομεστίκων κτλ.).

Ἡ ζώνη αὕτη, ἣτις ἦτο, κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν συγγραφέων, οὐχὶ κοινὸν περίζωμα, ἀλλὰ εἰδικὴ ταινία ἢ λωρὶς φέρουσα ἀναδέσμους, ἡ ζώνη, λέγομεν, αὕτη ἦτο τιμητικὴ διὰ τὸν φέροντα, ὅστις, ὅσάκις ἐξέπιπτε τοῦ ἀξιώματος, ἀπέβαλεν αὐτὴν εἴτε ἀπλῶς ἀφαιρουμένην εἴτε καὶ βιαίως κοπτομένην. Ἐν τοῖς συναξαρίοις ἐπὶ παραδείγματι συνηθέστατα ἀναφέρεται ὅτι οἱ ὁμολογοῦντες ἑαυτοὺς Χριστιανοὺς παρελύοντο τὴν ζώνην, πλειστάκις δὲ καὶ ὑπὸ τῶν συγγραφέων ὅτι πολιτικοὶ ὑπάλληλοι καὶ ἀξιωματοῦχοι εἰς δυσμένειαν περιπεσόντες ἀφηροῦντο τὴν ζώνην, ἀπεζώννυντο [τῆς ἀξίας], ἐξέπιπτον τῆς ζώνης, ἢ παρελύοντο τῆς ζώνης.

Ἐντιμὸς λοιπὸν καὶ ἰσχὺν ἔχων ἐθεωρεῖτο κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους ὁ φέρων τοιαύτην ζώνην καὶ τὸ αὐτὸς

ζῆ καὶ ζώνεται

ἐσήμεαινε τότε ὅ,τι καὶ νῦν εἰς διαφόρους τόπους¹, ἦτοι ζῇ καὶ ἀκμάζει, ζῇ καὶ καλοζῇ, ζῇ καὶ ἔχει ἰσχύν.

Ὁ μετὰ τοῦ ἀξιώματος δι' οἷονδήποτε λόγον ἀποβαλὼν τὴν ζώνην ἡδύνατο καὶ ν' ἀναλάβῃ αὐτήν, νὰ μεταζωσθῇ· πβ. τὸ ὑπὸ τῶν συγγραφέων λεγόμενον τὴν τοῦ . . . . . τιμὴν καὶ αὐθις ὑποζωσάμενος. Ἐντεῦθεν ἡ σημερινὴ πάλιν παροιμιώδης φράσις ὅποιος ζῇ, μεταζώνεται,² ἦτοι ὁ ἀπαξ δυστυχήσας δύναται νὰ ἴδῃ καὶ πάλιν καλυτέρας ἡμέρας.

Ζῇ καὶ ζώνεται τις, ὡς προεῖπον, σημαίνει ζῇ καὶ καλοζῇ, ἐπειδὴ ὅμως ἡμεῖς οἱ νεώτεροι περὶ τινος διάγοντος δυστυχῆ βίον λέγομεν ζῇ καὶ ζένει (ὄζει - ὀζένει) ἢ ζῇ καὶ ζένεται³, διὰ τοῦτο, ἐξ ἐπιδράσεως τοῦ ζένεται τούτου, εἵπομεν καὶ αὐτὸς ζῇ καὶ ζώνεται ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ ζῇ καὶ κακοζῇ.

*

Σήμερον ἐν Μεσσηνίᾳ, Καλαβρύτοις, Ἡπείρῳ, Σαράντᾳ Ἐκκλησίαις τῆς Θράκης, Μάνῃ καὶ ἀλλαχοῦ γνωστὸν εἶναι, ὡς κύριον ὄνομα, τὸ Πουῦλος, ἐν Μάνῃ δὲ καὶ τὸ Πουλημένος, Πουλημένη⁴.

Τὸ ὄνομα τοῦτο μᾶς ὑπενθυμίζει λαϊκὴν πρόληψιν, ἣν μέχρι τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν.

Ἐν Μάνῃ, μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν, ὅταν τὰ τέκνα μιᾶς οἰκογενείας ἀπέθνησκον, ἐπίστευον οἱ γονεῖς ὅτι ἡδύναντο ν' ἀπομακρύνωσιν ἀπ' αὐτῶν τὸν θάνατον μεταβιβάζοντες τὰ πατρικὰ καὶ μητρικὰ δικαιώματά των εἰς ἄλλα πρόσωπα καὶ ἀποξενοῦντες οὕτω τὰ παιδιὰ οἴκου, ὃν τόσον ἀνηλεῶς ἐπληττεν ὁ θάνατος. Πρὸς τοῦτο ἡ μάμμη ἢ ἄλλη σεβαστὴ

¹ Ὡς λ. χ. ἐν Ἡπείρῳ, Ὁρτάκιοι τῆς Ἀδριανουπόλεως, Κυζίκῳ καὶ Σηλυβρίᾳ.

² Ἐν Καρπάθῳ, Ἐρμουπόλει, Θήρᾳ, Κρήνῃ, Σάμῳ καὶ ἀλλαχοῦ.

³ Καὶ τὸ σῦνηθες μεταζώνεται ἐν Σάμῳ ἐγένετο μεταζένεται ἐν τῇ φρ. ὅπου ζῇ μεταζένεται.

⁴ Πβ. καὶ τὸ Μανιατικὸν ἐπίθετον Πωλημενᾶκος.

συγγενής, λαμβάνουσα τὸ παιδίον, ἐξήρχετο εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ ἐφώναζεν· ἓνα παιδί πουλάω, καὶ πόσο τὸ πουλάεις ἡρώτα ὁ συναντῶν· ὅσα, ὅσα ἦτο ἡ ἀπάντησις, καὶ ἀντι ἑνὸς ἄρτου ἢ καλαθίου σύκων ἢ ὀλίγου σίτου ἢ βάμβακος ἢ νομίσματος, ἢ πώλησις ἐτελείωνεν, ἀποδιδομένου, ἐννοεῖται, τοῦ παιδίου, ὑπὸ τοῦ ἀγοράσαντος εἰς τὴν μητέρα. Ἄλλοτε φίλη τῆς μητρός, κλέπτουσα τὸ παιδίον, ἐξήρχετο εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ ἐφώναζεν· ἓνα παιδί ἡῦρα καὶ τὸ πουλάω· τὸ πωλούμενον, παρουσιαζομένη, κατὰ τύχην δῆθιεν, ἡγόραζεν ἢ μήτηρ, ἣτις ἐπίστευεν ὅτι οὕτως ἐξησφάλιζε τὴν ζωὴν τοῦ φιλάτου της. Τὸ οὕτω πωλούμενον παιδίον ἐκαλεῖτο ἔκτοτε Ποῦλος ἢ Πουλημένος ἢ, ἂν ἦτο κοράσιον, Πουλημένη.

Τὸ ἔθιμον τοῦτο ἦτο ἐν χρήσει καὶ κατὰ παλαιότερους αἰῶνας, ὥς δεικνύει ἡ ὑπαρξίς τοῦ ὀνόματος Ποῦλος ἐν ἐγγράφοις τῶν ἐτῶν 1786, 1611 καὶ 1552, ἅτινα ἔχω ὑπ' ὄψιν, ὅτι δὲ θὰ ἦτο καὶ μεσαιωνικόν, μάρτυς τὸ ἐξ ἐγγράφου τοῦ ἔτους 1181 ὄνομα Μιχαὴλ τοῦ Πεπωλημένου.

Κατὰ τοὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν χρόνους, πιθανώτατα δὲ καὶ παλαιότερον, ἐγένετο καὶ ἄλλο τι· οἱ γονεῖς ἄφρινον εἰς τὰς ὁδοὺς τὰ τέκνα των, ἵνα ἀναλάβῃ καὶ βαπτίσῃ αὐτὰ ὁ τυχὸν διαβάτης, ἐξασφαλίζων οὕτω τὴν μακροβιότητά των. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν ὁ εὗρισκων ἦτο Χριστιανός, τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο ἄτοπον, ἂν ὅμως ἦτο Ὀθωμανὸς ἢ καθ' ὅλου ἀλλόθρησκος, τότε τὸ πρᾶγμα ἦτο σοβαρόν, διότι οὐχὶ σπανίως, ὥς ἐκ τῶν Νομοκανόνων μανθάνομεν, οἱ ἀλλόθρησκοι καὶ ἐβάπτιζον τὰ τέκνα ταῦτα. Τούτου ἕνεκα ἡ ἐκκλησία ἐλάβανε τὰ μέτρα της· ἀπόδειξις Νομοκάνων τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, ἐν ᾧ ἀναγινώσκομεν· «ὅσαι γυναῖκες ῥίχνουν τὰ παιδιά τους εἰς τὸν δρόμον, διὰ νὰ τὰ βαπτίσῃ ὅστις τὰ εὔρῃ, τάχα διὰ νὰ ζήσουν, ὥς ληροῦσι, χρόνους ἰε' νὰ μὴ κοινωνήσουν», εἰς ὃ χωρίον ἕτερος Νομοκάνων τοῦ ΙΖ' αἰῶνος προσθετεῖ «Εἰ δὲ εὔρῃ το Τοῦρκος καὶ βαπτίσῃ το ὁ ἱερεὺς μὲ τὸν Τοῦρκον ὥς διὰ ἀνάδοχον, καθαιρεῖσθω ὁ ἱερεὺς κατὰ τὸν μστ' κανόνα τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων».

Φέρεται σήμερον ἐν Θήρᾳ καὶ Νάξῳ καὶ παλαιότερον ἐν ἐν Ἀθήναις ἡ φράσις τὴν [τὸν] διώξαν με τῆς (μ)πομπῆς τὰ μαντήλια, ἐν Αἰτωλῖᾳ δὲ ἡ τὴν [τὸν] σήκωσαν ἔς τὰ μαντήλια πρὸς δήλωσιν ὅτι με τρόπον ὑβριστικὸν ἀπέπεμψάν τινα, ἀπειλὴν δὲ διαπομπεύσεως ἐκφράζει καὶ ἡ ἐν Σαλαμῖνι φρ. πᾶρ' τε τὰ μαντήλια. Ὅτι αἱ φρ. αὗται ὑποδεικνύουσι λησμονηθεῖσαν λεπτομέρειαν τῆς διαπομπεύσεως ὁρθῶς παρετήρησεν ὁ ἀοίδιμος Ν. Πολίτης. ποία ὅμως ἦτο αὕτη; Ἡ ἐν Ἀθήναις ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐννοίας παροιμιώδης φρ. τὸν [τὴν] ἔβγαλαν με τῆς πομπῆς τὰ μαντήλια, ὥς καὶ ἡ ἐν Σάμῳ τὸν [τὴν] ἔπιασαν με τῆς πομπῆς τὰ μαντήλια καὶ ἡ ἐν Σάμῳ πάλιν τὸν ἐπῆραν με τῆς πομπῆς τὰ μαντήλια¹ δεικνύουσιν ὅτι τὸ ὑβριζόμενον πρόσωπον περιέφερον κρατοῦντες μανδήλια. Ὅτι δὲ τὰ μανδήλια ταῦτα θὰ ἦσαν καὶ κόκκινα, δεικνύει ἡ ἀνάλογος ἐν Κύνῳ φρ. τὸν ἐβγάλανε τὸ ἔφυε με κότσινο διαβατήριον.

Ἀλλὰ καὶ ἔτι περαιτέρω. Ἐν Σάμῳ ἀπειλῶν τίς τινα τοῦ λέγει θὰ σ' παίξουν τὰ μαντήλια, ὅπερ, ὥς κατωτέρω θὰ ἴδωμεν, ὑποδεικνύει καὶ χορὸν διὰ μανδηλίων γινόμενον.

Ἴνα τῶρα τᾶνωτέρω συνδυασθῶσι καὶ κατανοηθῶσι, πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἔθιμον ἐπικρατοῦν ἄλλοτε πολλαχοῦ, εἷς τινα δὲ μέρος καὶ νῦν ἔτι.

Ἐν Πόντῳ λ.χ., ἐνθα τοσαῦτα μεσαιωνικὰ ἔθιμα ἐσώθησαν, κατὰ τὴν ἔξοδον τῆς γαμηλίου πομπῆς ἐκ τῆς οἰκίας τῆς νύμφης, αἱ παρὰ νύφσσαι παίζουν τὰ μαντήλια, κρατοῦσαι δὴλα δὴ μανδήλια χορεύουσιν ὀρισμένον χορὸν τὰ μαντήλια λεγόμενον, ψάλλουσαι ἅμα καὶ ᾄσμα, οὔτινος ὁ πρῶτος στίχος εἶναι σήμερον μαῦρος οὐρανός, σήμερον μαῦρ' ἡμέρα. Ἐν τοῖς χωρίοις τῆς Προύσης, εἰς παλαιότερα ἔτη, οἱ μετέχοντες τῆς γαμηλίου πομπῆς ἐχόρευον καθ' ὁδὸν κρατοῦντες μανδήλια. Νῦν δ' ἐν Σαλαμῖνι, μετὰ τὴν στέψιν, γίνεται χορὸς μανδηλίων ἕως ὅτου ἡ γαμήλιος πομπὴ φθάσῃ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ.

¹ Ἡ τελευταία φρ. λέγεται ἐν Σάμῳ ἐπὶ μωροῦ ἐμπαιζομένου.

Νῦν νοοῦμεν πλέον τὰς φρ. τὴν διώξαν ἐμὲ τῆς μπομπῆς τὰ μαντήλια ἢ τῆς παίξαν ἐμὲ τὰ μαντήλια. Κατὰ τὴν ἀτιμον πομπὴν δῆλα δὴ, παρωδουμένης τῆς γαμηλίου τοιαύτης, ἡ πομπευομένη ὠδηγεῖτο ὑπὸ προσώπων, ἅτινα, τὸν δῆθεν γάμον αὐτῆς κωμωδοῦντα καὶ μανδήλια κρατοῦντα, ἐχόρευον, πρὸ αὐτῆς ἀνάλογα ἴσως σκωπτικὰ ἄσματα ἄδοντες.¹

*

Κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους τὸ φίλημα τῶν ποδῶν εἰς ἔνδειξιν σεβασμοῦ ἦτο συνηθέστατον. Περὶ τῆς συζύγου λ. χ. τοῦ Ἰουστινιανοῦ Θεοδώρου ὁ ἱστορικὸς Προκόπιος μᾶς λέγει ὅτι μόλις καὶ μετὰ βίας ἐκάλει τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ τὴν ἴδωσιν, οὗτοι δὲ «εἰσιόντες παρ' αὐτὴν ξὺν δέει πολλῷ ὅτι τάχιστα ἀπηλλάσσοντο, προσκυνήσαντες μόνον καὶ τὰρσοῦ ἑκατέρου ποδὸς ἅκρῳ χεῖλει ἀψάμενοι», βραδύτερον δὲ πολὺ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ περὶ τῆς βασιλείου τάξεως ἀναφέρει ἐπανειλημμένως, καὶ διὰ τὴν ἐπισήμους περιστάσεις, φίλημα τῶν ποδῶν καὶ τῶν γονάτων τοῦ Βασιλέως, τῆς Αὐγούστης ἢ τῶν μελῶν τοῦ βασιλικοῦ οἴκου.

Καὶ ὁ ἱκετεύων ὅμως, πίπτων ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, πολλάκις ἤπιετο τῶν ποδῶν ἐκείνου ὃν ἱκέτευε, καὶ τοὺς ἐφίλει, προσέπιπτε τοῖς ποσὶ ἢ ἀπλῶς προσέπιπτε, κατὰ τὰ κείμενα.² Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἄκρον τῶν μακρῶν τότε φορεμάτων ἢ ποδέα, ὡς ἔλεγον, ἢ ἡ ποδία ἢ ποδιά, ὡς λέγουσι νῦν ἐνιαχοῦ³, ἦτο ἐγγύς, ἐφίλουν καὶ ταύτην, σχῆμα, ὅπερ διετερεῖτο μέχρι πρὸ τεσσαρακονταετίας ἐν Μάνη. Καὶ ἂν μὲν ἐφίλει τις τὴν ποδιὰν ἀξίου καὶ τιμίου ἀνθρώπου, τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο βαρὺ, πολλάκις ὅμως ἠναγκάζετο νὰ

¹ Ὁ διὰ μανδηλίων χορὸς δὲν ἦτο ἄγνωστος κατὰ τὸν μεσαίωνα συγγραφεὺς τοῦ IB'. αἰῶνος μᾶς παριστάνει γραῖαν, ἥτις λαβοῦσα χειρόμακτρα χερσὶ ταῖς δύο ὀρχησιν ὠρχήσατο βακχικωτέραν.

² Πβ. καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ ἱκετεύοντος λεγομένην σήμερον φρ. σοὺ φίλω τὰ πόδια.

³ Ἐν Πόντῳ, Καππαδοκίᾳ, Σύμῃ καὶ ἐν κάτω Ἰταλίᾳ.

παρακαλῇ τις καὶ θυμαροὺς ἡθικῶς ἀνθρώπους καὶ τότε, τὸ δὴ λεγόμενον,

φιλοῦσε κατουρημένες ποδιές.

Οὐ μόνον δ' ἐφίλουν τοῖς ποδιῇς ἐκείνων τοὺς ὁποίους ἰκέτευον, ἀλλὰ καὶ ὁσάκις πλούσιοι ἢ ἰσχυροὶ ἐξήρχοντο, τοὺς ἐκράτουν οἱ ταπεινότεροι, κολακεύοντες, τοῖς ποδιῇς. Ἐντεῦθεν ἡ ἐν Ἡπειρῷ ἐπὶ πτωχαλαζόνος εἰρωνικὴ φρ. τοῦ κρατοῦν τοῖς ποδιῇς καὶ ἡ παροιμιώδης τοιαύτη ἐν Χίῳ ὥς νὰ κάνῃ τὴ δουλειά του, βαστᾷ πάντα τὴν ποδιά του.

✱

Οἱ Βυζαντινοὶ πρόγονοί μας, ἵνα τιμωρήσωσιν ἢ ὑβρίσωσιν τινα, ἢ ἔσχιζον τὴν ρῖνα αὐτοῦ, ἂν μὴ τὸ παράπτωμα ἦτο μέγα, ἢ ἀπέκοπτον αὐτήν, οὐχὶ σπανίως κατὰ τὴν δευτέραν περίπτωσιν καὶ διαπομπεύοντες τὸν πταίσαντα.

Ἐκ τοῦ πρώτου τῶν ἐθίμων τούτων ἔλαβε τὴν ἀρχὴν τὸ σημερινὸν σχῆμα τὸ συνοδεῦον τὴν φρ. «νὰ μοῦ τρυπᾷς τὴ μύτη», ἥτοι, ἂν μὴ εἶναι ἀκριβῆ ὅσα λέγω, δέχομαι νὰ μοῦ τρυπᾷς τὴ μύτη οὕτως ὥς διὰ τοῦ δακτύλου σου δεικνύω, ἐκ τοῦ δευτέρου δὲ τὸ μεσαιωνικὸν καὶ σημερινὸν ἐπίθετον κουτσομύτης (ρινότμητος) ὥς καὶ αἱ σημεριναὶ φρ. «δὲν ἀπόμεινε μύτη» ἥτοι οὐδὲν ἢ οὐδεὶς ἀπέμεινε (Λέσβος), «τοῦ δῶκε τὴ μύτη ᾽ς τὸ χέρι» τουτέστι τὸν ἐταπεινώσε (Ἡπειρος), «τσακίστηκε ἡ μύτη του» ἥτοι ἐταπεινώθη (Μακεδονία), «θὰ σου κόψω μύτη κι' ἀφτιά», ἥτοι αὐστηρῶς θὰ σε τιμωρήσω¹.

Ταῦτα ἐν εἰρήνῃ· ἀλλὰ καὶ ἐν καιρῷ πολέμου ἢ ἀγῶνος ἀπέκοπτοντο αἱ ρῖνες τῶν ἀντιπάλων, αἵτινες ἐνίοτε καὶ ἐπεδεικνύοντο πομπωδῶς. Ὁ Γεώργιος π. χ. Μανιάκης ἐπὶ Ρωμανοῦ τοῦ Ἀργυροῦ φονεύσας ὀκτασίους Ἀραβας, κατὰ τὸν Χρονογράφον, «τὰς ρῖνας καὶ τὰ ὦτα τῶν πεσόντων

¹ Ἡ τελευταία αὕτη φρ. λέγεται ὑπὸ τοῦ ἀπειλοῦντος ἐν Μάνῃ, ἐνθα μέχρις ἐσχάτων ὁ θέλων νὰ ὑβρίσῃ τὸν ἐχθρόν του τοῦ ἀπέκοπτε τὸ οὖς, δεικνύων ὅτι δὲν καταδέχεται νὰ τὸν φονεύσῃ.

ἀποτεμὼν διεκόμισεν ἐν Καππαδοκίᾳ τῷ βασιλεῖ». Γνωρίζομεν δὲ καὶ ἐκ τῶν Ἀκριτικῶν ἁσμάτων ὅτι ὁ Διγενὴς μετὰς ρῖνας τῶν ὑπ' αὐτοῦ φονευθέντων δρακόντων ἐπλήρωσε πολλὰς βούργιες ἢ ταγάρια. Κατ' ἄλλον πάλιν Χρονογράφον, ἐπιδραμόντων τὰς Ἑλληνικὰς χώρας τῶν Καταλανῶν, οἱ Βυζαντινοὶ «τῶν ἀκρωτηρίων τοῦ σώματος ἄλλοι ἄλλα ἀφαιρούμενοι, θέαμα ἐλεεινὸν παρὰ τὰς ὁδοὺς ἐξετίθεντο». Ἐκ τῶν χωρίων τούτων καὶ ἄλλων ἀκόμη, ἐξ ὧν μανθάνομεν ὅτι τῶν ἡττηθέντων ἢ αἰχμαλώτων συλληφθέντων δὲν «ἔμενον πλήρεις τῶν μελῶν αἱ συνθέσεις» ἢ «τὰ ἐνεργὰ καὶ κυριώτερα ἡκρωτηριάζοντο τῶν μελῶν» προέκυπεν ἡ σημερινὴ φράσις δὲν ἀπόμεινε ποδάρι», ἥτοι οὐδεὶς ἢ οὐδὲν ἀπέμεινε (Αἶνος, Βιθυνία Δημητσάνα), προσέτι, δὲ καὶ ἡ κοινοτέρα δὲν γλύτωσε ρουθούνι ἢ δὲν ἔμεινε ρουθούνι ἥτοι κυρίως καὶ ἀρχικῶς οὐδενὸς οἱ ῥώθωνες ἔμειναν ἀλώβητοι, πάντες ἔπαθον.

Τοῦ ἐθίμου δὲ τῆς ἀποκοπῆς τῆς ρινὸς ὄντος κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἐν μεγάλῃ χρήσει, φυσικὸν εἶναι ὅτι πολλοὶ περιήρχοντο ρινότμητοι, δυσάρεστον θέαμα. Τούτων οὐκ ὀλίγοι, ἵνα μὴ κινῶσι τὴν ἀηδίαν, φαίνεται ὅτι ἐφρόντιζον νὰ συμπληρῶσι τὸ ἐλλεῖπον τμήμα τῆς ρινὸς διὰ μετάλλου καὶ δὴ ἀργύρου, ὥς δεικνύει τὸ μεσαιωνικὸν ἐπίθετον Ἀργυρομύτης, καὶ τὸ σημερινὸν Ἀσημομύτης, τὸ ὁποῖον ἐγὼ τοῦλάχιστον γνωρίζω σφρζόμενον ἐν Μυκόνῳ¹.

Ὅτι δὲ κατὰ τὸν μεσαῖωνα συνεπλήρουν ἐλλείποντα ἄκρα τοῦ σώματος διὰ μεταλλίνων, ἀπόδειξις ἔστω τὸ ἐπόμενον ἐκ τοῦ Κεδρηνοῦ χωρίου, καθ' ὃ ἐπὶ Ρωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ «Βασίλειός τις Μακεδὼν Κωνσταντῖνον τὸν τοῦ Δούκα ἑαυτὸν ἐπιφημίσας ἐκύκα καὶ συνετάραττε τὰς πόλεις, συσχεθεῖς δὲ καὶ ὥς βασιλέα ἀχθεῖς τῆς μιᾶς ἀλλοτριοῦται χειρός. Εἶτα πάλιν, ὥς ἀφείθη, χεῖρα χαλκῇν ἑαυτῷ

¹ Ὁ φίλος ἱατρὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου κ. Ἀριστ. Κούζης ἐρωτηθεὶς, μοῦ ἐξήγησε πῶς ἦτο δυνατόν νὰ κρατηθῇ ἡ μεταλλικὴ αὕτη ρίς.

περιθίς καὶ σπάθην ὑπερμεγέθη κατασκευάσας, περιενόσκει τὸ Ὀψίκιον.

✱

Ἀναλόγως τῆς κοινωνικῆς αὐτῶν θέσεως οἱ Βυζαντινοὶ διηροῦντο εἰς τρεῖς τάξεις, τοὺς ἄρχοντας, τοὺς μέσους καὶ τοὺς κάτω, εἰς πρώτην, δευτέραν καὶ τρίτην τάξιν, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον.

Τὰ διακρίνοντα τὰς τάξεις ταύτας ἦσαν καὶ ἄλλα καὶ τὸ ἐπιβαίνειν ἵππου, ἡμιόνου ἢ καὶ ὄνου, ὅπερ ἦτο δικαίωμα τῶν ἀνωτέρων τάξεων, οὐχὶ δὲ καὶ τοῦ πένητος καὶ χύδην ὄχλου, ὅστις, κατὰ τὸν Προδόρομον, πεζὸς περιεπάτει. Τὸ αὐτὸς ἐκαβαλλίκευσε ἐσήμαινε τότε αὐτὸς ἀνῆλθε κοινωνικῶς, σημεῖον δ' ὕβρεως καὶ ταπεινώσεως ἐθεωρεῖτο νὰ καταβιβάσῃ τις τὸν ἐπὶ ἵππου ἢ ἄλλου ὑποζυγίου ἐποχοῦμενον. Χαρακτηριστικὸν μάλιστα τῆς σχέσεως τοῦ ἱππεύειν πρὸς τὴν κοινωνικὴν θέσιν τῶν ἀνθρώπων εἶναι καὶ τὸ ἐπόμενον ἐξ ὄνειροκριτικοῦ βιβλίου χωρίον. «Ἐὰν ἴδῃ τις ὅτι ἐκὼν κατῆλθεν ἀπὸ ἵππου φάρας, εὐρήσει ἐκουσίως ἐλάττωσιν τῆς ἐξουσίας».

Ἀπειρα εἶναι τὰ ἐκ μεσαιωνικῶν κειμένων παραδείγματα, ἐξ ὧν φαίνεται ὅτι ἐξερχόμενοι ἀνὰ τὰς ὁδοὺς ἢ τὴν ἀγορὰν οἱ πλούσιοι καὶ ἀνωτέρας κοινωνικῆς τάξεως ἐπωχοῦντο ἵππων ἢ ἡμιόνων πολυτελῶς πολλάκις κεκοσμημένων. Οὗτοι οὕτω πᾶν ἐπερχόμενοι καὶ ἐπιθυμοῦντες ν' ἀγοράσωσιν τι ἐζήτουν αὐτὸ παρὰ τῶν πωλητῶν, οἵτινες, τῆς ἀποστάσεως ἐπωφελοῦμενοι, καὶ τοὺς ἡπιάτων, οὐχὶ σπανίως κατωτέρας ποιότητος καὶ ἀξίας ἀντικείμενα παρέχοντες. Ἐντεῦθεν προέκυψεν ἡ σημερινή φρ. ἢ συνηθιζομένη ἐπὶ τῶν κατὰ τὴν ἀγορὰν ἀπατωμένων

αὐτὸς ψώνισε καβαλλάρης

ἢ

αὐτὸς τὰγόρασε καβάλλα.